УДК [811.111+811+112.2+811.161.2]’373.46(045)

ЕТАПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИБІРКИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ РОБОТОТЕХНІКИ

Петренко О. В.

Стаття є спробою розглянути проблеми визначення терміна, поняття терміносистеми та системності термінологічної лексики, описати етапи організації вибірки для виявлення термінології та дослідити її функціонування в різних жанрах науково-технічної літератури з робототехніки.
Ключові слова: термін, функціонування термінів, терміносистема, структура терміносистеми.

Статья является попыткой рассмотреть проблемы определения термина, понятия терминосистемы и системности терминологической лексики, описать этапы организации выборки для выявления терминологии и исследования ее функционирования в различных жанрах научно-технической литературы по робототехнике.
Ключевые слова: термин, функционирование терминов, терминосистема, структура терминосистемы.

The article is an attempt to consider the problems of definition of the term, concept of term system and the system of terminological vocabulary, stages of the organization of selection for identification of terminology are described and research of its functioning in various genres of scientific and technical literature on the robotics.
Key words: term, functioning of the terms, the term system, structure of the term system.

Термінологія як особливий розряд лексики та термін як особливий різновид слова уже кілька десятиліть слугують об’єктом наукового обговорення, спостереження, дослідження. Особливу увагу приділяють лінгвісти, зокрема, таким проблемам, як системність термінів [4], функціонування термінів у текстах та усному мовленні [3], стандартизація, уніфікація та упорядкування терміносистем [2], складання термінологічних словників [7], банки термінів [1].

Специфіка будь-якої термінології, в тому числі робототехніки, може бути досліджена у випадку її вивчення, з однієї сторони, як елемент більш широкої мовної системи, тобто лексики, а з іншої – як феномен, розвиток якого загалом залежить від розвитку науки і відображає цей розвиток.

Незважаючи на те, що проблеми термінології, зокрема, науково-технічної, широко розробляються, неможна стверджувати, що вони були здійснені з достатньою повнотою та ґрунтовно, що демонструє відсутність загальноприйнятого визначення самого поняття “термін”. Різноманітність визначень терміна зумовлена різним розумінням його суттєвих ознак. На нашу думку, в своїх дослідженнях усі мовознавці на визначальному етапі розвитку цієї науки повинні брати за еталон одне колективне визначення терміна. Таким еталоном може слугувати визначення, яке дається в ГОСТі на основні лінгвістичні терміни та їх визначення, як це робиться в технічних науках [8, с. 6].

Одним з перших запропонував таку методику дослідження термінів робототехніки Б. І. Шуневич. Матеріалом дослідження, була англійська науково-технічна література (технічні журнали, праці конференцій та патентних описів за 1974–1979 рр.), яка, на відміну від словників, енциклопедій та ін., дає можливість виявити конкретні терміни, які знаходяться в ужитку, їх взаємозв’язки, побачити реальну картину їх функціонування у текстах. А також ця методика може бути використана для робот порівняльного характеру. Отже, **актуальність** теми зумовлена, по-перше, необхідністю систематизації та уніфікації термінів з робототехніки, відносно молодої, але такої, яка швидко розвивається, та перспективної галузі науки і техніки; по-друге, необхідністю створення

термінологічних банків даних, раціональне ведення яких потребує закономірностей функціонування термінів у текстах; по-третє, важливістю теоретичних аспектів терміноведення, що відносяться до зіставлення системних і функціональних характеристик терміносистеми.

В якості **об'єкта** дослідження виступають українські однослівні терміни робототехніки, а також з їхніми англійськими та німецькими еквівалентами. **Предметом** дослідження є термінологічна лексика з робототехніки, внутрішні взаємовідносини між її елементами, закономірності її функціонування.

Метою дослідження є багатоаспектний аналіз термінології з робототехніки: характеристика її складу, дослідження в синхронному плані структурних і функціональних термінів.

В статті в якості робочого пропонується наступне визначення терміна з робототехніки: "Слово, словосполучення або абревіатура, які означають наукові поняття, що відносяться до робототехніки, входять в систему понять цієї галузі, обмежуються спеціальною сферою використання, установленої в робототехніці і як правило, регламентуються дефініцією" [8, с. 6].

Так як термін входить до лексичного складу мови, на нього можуть поширюватись усі особливості лексичної одиниці. В зв'язку з цим слід відмовитись від ідеалізації терміна та признати, що він має риси, притаманні загальновживаній лексиці: багатозначність, словотворчі відносини, закономірності функціонування, тобто вживаність, сполучуваність, розподіл у тексті. Отже, вивчати терміни треба не тільки за допомогою словників і довідників, а також у різних видах науково-технічної літератури. Наприклад, у технічних журналах, патентних описах, навчальній літературі, працях конференцій, симпозіумів, проспектах та ін.

За останнє десятиліття в науці велике значення стали набувати дослідження систем термінів тієї чи іншої підмови в усьому різноманітті їх внутрішніх властивостей, зв'язків, відносин. Основними поняттями при системному підході щодо досліджень деяких одиниць є: система, тобто елементи, їх властивість і відносини, а також структура – відносини між елементами системи, тобто спосіб її побудови.

Під терміносистемою в нашій роботі розуміється сукупність термінів, пов'язаних різного роду відносинами: логічними, семантичними, словотворчими та ін., а під структурою терміносистеми – зв'язки її елементів як в парадигматичному, так і в синтагматичному планах [6, с. 230].

Поряд з дослідженням системних характеристик термінів важливе значення отримують також дослідження їхніх функціональних характеристик у текстах різних стилів і жанрів. Аналіз функціонування термінів, особливості їх синтагматичних відносин, які виникають у процесі функціонування, дозволяють вирішити ряд теоретичних і практичних питань у лінгвістиці та взагалі у термінології.

Поняття "функціонування термінів" достатньо широке, воно включає усі аспекти їх реального "життя" в науковому тексті або в мовленні. Неможна не погодитися з думкою Б. І. Шуневича стосовно того, що поняття "функціонування термінів" включає такі аспекти: 1) частоту термінів; 2) розподіл термінів в тексті; 3) сполучуваність термінів як з іншими термінами, так і з не термінологічними одиницями, а також зі стройовими словами (детермінативами); 4) вживаність словозмінних форм.

Дослідження цих аспектів передбачає використання статистичних методів для аналізу вибірок з текстів та складання частотних словників. Цей аналіз сприяє не тільки встановленню характеристик термінів, але й виявленню терміносистеми з робототехніки [9, с. 67].

Виявлення терміносистеми проводилось на значній за обсягом вибірці зі спеціальних текстів різних жанрів. Зональна вибірка, на основі якої складено частотні словники (ЧС), була організована в три етапи:

1) визначення генеральної сукупності та визначення зон (журнальні статті, праці конференцій, патентні описи);

2) установлення ваги кожної зони в генеральній сукупності та визначення об'єму вибірки для кожної зони;

3) раптовий відбір текстів у межах кожної зони.

Складання словника термінів, які ввійшли до частотного словника, є більш повнішим, ніж словники термінологічних одиниць. Таке положення ще раз підтверджує необхідність дослідження текстів для установлення терміносистеми, особливо нових галузей науки і техніки. Словник кожного тексту має загальновживану лексику, загальнотехнічні (загальнонаукові) та спеціальні терміни. Між цими трьома шарами лексики немає різких кордонів. Існують групи термінів, які входять до перетину між загальновживаною лексикою, з однієї сторони, та загальнотехнічною (загальнонауковою) термінологією, з другої, а також між цим шаром термінологічної лексики та спеціальною термінологією з робототехніки.

Наведені положення в цілому задовольняють потребам аналізу термінологічних одиниць (у нашому випадку термінів робототехніки), проведеному на матеріалі однієї мови. Вважаємо за доцільне доповнити ці положення, адже матеріалом дослідження було обрано українські терміни з цієї галузі, а також їхні англійські та німецькі еквіваленти.

Нижче подаються пояснення до тексту та оформлення термінології (див. табл. 1).

В першій колонці розміщені терміни, рекомендовані для визначаючого поняття. Рекомендовані терміни розміщені в систематичному порядку. При визначенні рекомендованих термінів перевага віддається перш за все термінам, що якомога повніше та чіткіше відображають найбільш характерні для даних понять ознаки. Як правило, для кожного поняття пропонується один основний термін, надрукований напівжирним шрифтом. В деяких випадках поряд з основним терміном пропонуються паралельні терміни, надруковані світлим шрифтом, наприклад: *"**система технічного дотику робота**"* та *"тактильна система"*.

Деякі паралельні терміни є короткими формами основних термінів, наприклад: ***"технологічний промисловий робот"*** та *"технологічний робот"*. Застосування коротких форм термінів доцільне лише в тих випадках, якщо виключена можливість їх невірного тлумачення. З позначенням ***Нрт*** приведені не рекомендовані терміни, якими (відносно цих термінів) не слід користуватись, наприклад: *"**Робототехніка**"* – ***Нрт*** *"Робототіка"*. У цій же колонці як довідкові відомості розміщені терміни англійською (E) та німецькою (D) мовами, які можна вважати еквівалентами українських термінів, що відповідають певним поняттям.

У другій колонці представлені визначення понять. Залежно від контексту, характер визначення можна змінювати, проте, без порушення кордонів поняття [5, с. 5]. До даної термінології прикладені алфавітні показники на українською та іноземними мовами.

Таблиця 1

Оформлення публікованої термінології

	Термін	**Визначення**
1.	**Робототехніка**	Галузь науки та техніки, яка пов'язана зі створенням, дослідженням та застосуванням роботів.
Нрт	Робототіка	
E	Robotics	
D	Robotertechnik Robotik	
2.	**Робот**	Багатофункціональна перепрограмована машина для повністю чи частково автоматичного виконання рухових функцій аналогічно живим організмам, а також деяких інтелектуальних функцій людини.
E	Robot	
D	Roboter	
3.	**Технологічний промисловий робот**	Промисловий робот для виконання технологічних переходів, операцій, процесів оснащений робочим або вимірювальним інструментом.
	Технологічний робот	
E	Technological industrial robot	
D	Technologischer Industrierobot	

Списки термінів, представлені у ЧС, перевірялись методом аспектних оцінок. Встановлена таким чином терміносистема досліджувалась з позиції класифікації термінів за їхньою структурою (однослівні та багатокомпонентні терміни), з позиції словотвірних відносин у терміносистемі, з позиції відносин частин мови, установлення морфемної структури однослівних термінів, а також моделей, за якими складаються багатокомпонентні терміни, та характер зв'язку між їх компонентами.

Література

1. Волкова И. Н. Стандартизация научно-технической терминологии / И. Н. Волкова. – М. : Наука, 1984. – 200 с.

2. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М. : Москов. лицей, 1993. – 309 с.

3. Пекарская Л. А. Стилистика деловой речи / Л. А. Пекарская. – Н. Новгород : НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2005. – 104 с.

4. Пиотровский Р. Г. Статистика речи / Р. Г. Пиотровский. – М. : Наука, 1968. – 258 с.

5. Попов Е. П. Робототехника. Терминология : сб. науч.-норматив. терминологии / Е. П. Попов. – М. : Рос. акад. наук, 2000. – 47 с.

6. Хасанова З. С. Подъязык и терминосистема: корреляция и специфика терминологических единиц / З. С. Хасанова // Молодой ученый. – 2013. – № 2. – С. 224–232.

7. Цыбина Л. П. Отраслевой словарь и методы выделения лексико-семантических вариантов экономических терминов : автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04 "Германські мови"/ Л. П. Цыбина. – М., 1975. – 25 с.

8. Шуневич Б. І. Структурні і функціональні характеристики англійської термінології з робототехніки : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Б. І. Шуневич. – Львів, 1991. – 215 с.

9. Шуневич Б. І. Методика визначення вибірки для дослідження термінів і термінологічних сполучень на основі англійських текстів з робототехніки / Б. І. Шуневич // Мова та стиль зарубіжної літератури : зб. наук. пр. – Львів., 1981. – Вип. 157. – С. 66–68.